

Smärre bidrag

Spår av språkvård i nutida finlandssvenskt tidningspråk

Den finlandssvenska språkvårdsideologin har i över ett sekel strävat mot en enhet mellan det svenska riksspråket och finlandssvenskan. Denna enhet uppnås i första hand genom att finlandssvenskan anpassar sig till rikssvenskan, inte genom ett ömsesidigt närmande. Anpassningen har främst tagit sig uttryck i att man motarbetat finlandismer.¹

En finlandism är ett ord, en fras eller en struktur som bara används i finlandssvenska samt i finlandssvenska regionalspråk (t.ex. *gräddskum* 'vispgrädde') eller som i dem används i en annan betydelse än i svenskan i Sverige (t.ex. *rock* 'jacka'). Även uttryck som är påfallande mer frekventa i finlandssvenska och finlandssvenska regionalspråk än i svenskan i Sverige räknas till finlandismerna (t.ex. *morgonmål* 'frukost').

En viktig språkmodell för finlandssvenska språkbrukare är medierna, varför de länge varit föremål för språkvårdande insatser av olika slag. Under de två senaste decennierna har mer språkvårdsresurser än tidigare lagts ned på att stödja journalisternas språk, t.ex. genom Språkörat, ett samarbetsprojekt som år 2003 inleddes mellan Forskningscentrallen för de inhemska språken (numera Institutet för de inhemska språken), de finlandssvenska dagstidningarna och Finska notisbyrån (motsvaras i Sverige av TT). Språkörat har byggt upp webbplatsen Mediesprak.fi, där språkvårdare anställda inom projektet har samlat språkråd av olika slag, bl.a. listor på finlandismer som de menar ska undvikas i tidningsprosa. En särskild radiospråkvårdare har funnits på Yle (Rundradion) sedan år 1983. Förutom språkvård som är direkt riktad till medierna nås journalister förmodligen också av den allmänna språkvården, t.ex. genom språkspalter och annan rådgivande verksamhet.

I denna studie undersöker jag om de senaste decenniernas språkvård har burit frukt i fråga om användningen av finlandismer i tidningspråk, dvs. om den gett upphov till en minskad användning av dem. Studien har gjorts inom projektet *Svenskan i Finland – i dag och i går*.² I projektet undersöker jag den regionala fördelningen av finlandismer i dagstidningar i tre regioner: Sydfinland, Österbotten och Åland, men jag gör även en jämförelse av förekomsten av ett antal förhållandevis frekventa finlandismer i ett korpusmaterial bestående av texter från Vasabladet (Vbl) och Hufvudstadsbladet (Hbl) från 1991, 2012 och 2013 (se tabell 1). Korpusmaterialet finns i Språkbankens samling Korp. Finlandismerna är sådana som språkvården har tagit ställning till under perioden

¹ Om finlandssvensk språkvårdsideologis utveckling över tid, se af Hällström-Reijonen 2012a och Thylin-Klaus 2012.

² Information om projektet finns på Svenska litteratursällskapet i Finlands webbplats www.sls.fi. Projektet består av fyra delprojekt. Denna undersökning är gjord inom delprojektet *Finlandssvenskan i skrift*, men har också dragit nytta av delprojektet »Korpus» som har resulterat i att finlandssvenska texter representerande flera genrer nu finns på Språkbanken i Göteborg.

1991–2012, och hittades genom den interna språkvårdsdatabasen Ordförrådet, som bl.a. innehåller excerperade språkspalter och andra språkvårdskällor och som är tillgänglig för språkvårdarna på Institutet för de inhemska språken. Av de finlandismer som excerperats valdes sådana som flera gånger skrivits om i språkvårdssammanhang under den undersökta perioden, och som därtill gick att göra sökningar på i korpusmaterialet. Med dessa kriterier fick jag ihop en lista på 33 finlandismer, som finns uppräknade i tabell 2. Valet av tidsperiod styrdes av det tillgängliga korpusmaterialet.

Studien visar vad som har hänt med dessa finlandismer i tidningsspråket under undersökningsperioden, och om det eventuellt finns ett samband med det språkvårdsarbete som gjorts under samma tid. Listan omfattar lexikala, morfologiska och fraseologiska finlandismer som diskuterats av språkvården under nämnda period, men rent syntaktiska finlandismer har inte tagits med.

Av praktiska skäl är bara ett fåtal semantiska finlandismer inkluderade i undersökningen (*inkommande, pulpet, åsnebrygga*). Med semantiska finlandismer menar jag ord eller uttryck som används i en annan betydelse i finlandssvenskan än i standardsvenskan. Orsaken till att endast få sådana finlandismer tagits med i undersökningen är inte att de är ointressanta, utan att de är svåra att göra korpussökningar på, åtminstone om orden är frekventa i både den finlandssvenska och standardsvenska betydelsen.

Statistiska finlandismer har av samma orsak bara medtagits med urskillning. Med statistisk finlandism avses ett språkligt drag som visserligen förekommer i standardsvenskan, men som relativt sett är vanligare i finlandssvenskan. Ett exempel är *mänska* 'människa'. Statistiska finlandismer är samtidigt vanligen också stilistiska, eftersom ovanliga drag ofta är stilistiskt markerade.

Officiella finlandismer har uteslutits ur undersökningen för att de inte är ett mått på språkvårdens genomslag, utan ett resultat av vilken typ av ämnen man behandlar i artiklarna. Med officiella finlandismer menar jag ord och uttryck som är etablerade genom lagstiftning eller andra auktoriserade beslut. I många sammanhang kan de sägas vara obligatoriska att använda.

Materialets storlek

Materialet för studien består av fem delkorpusar i språkbanken Korp (Vbl 1991, 2012, 2013, Hbl 1991 och 2012–2013), tillgänglig på adressen spraakbanken.gu.se/korp. Materialets storlek framgår av tabell 1.

Tabell 1. De olika delkorpusarna och deras omfattning.

	1991	2012–2013
	Hufvudstadsbladet 1991: 810 743 ord	Hufvudstadsbladet 2012–2013: 3 334 482 ord
	Vasabladet 1991: 286 014 ord	Vasabladet 2012: 89 804 ord
		Vasabladet 2013: 578 947 ord
S:a ord	1 096 757 ord	4 003 233 ord

Det äldre materialet är mindre till omfånget än det nyare, vilket kan ses som ett problem, men är ett faktum som jag inte kan påverka. Speciellt lexikografiska undersökningar, som mina sökningar för det mesta är, borde basera sig på stora korpusar. I fråga om finlandismer är detta ändå första gången det över huvud taget är praktiskt möjligt att göra undersökningar i så stora material som Korp erbjuder, och därför anser jag resultatet vara av stort intresse.

Språkvårdens framgångsmöjligheter

I af Hällström-Reijonen 2012b har jag konstaterat att språkvården snabbt måste motverka nya språkliga drag som ännu inte har hunnit etableras för att den ska ha god chans att nå resultat. Att påverka etablerade språkdrag, t.ex. gamla finlandismer, är långt svårare. Det är också lättare att introducera nya begrepp än att arbeta bort befintliga drag, särskilt sådana som är vanligt förekommande i vardagsspråket, anser Norén (1993), som också hon skrivit om vad som kännetecknar framgångsrik språkvård. Många finlandismer är mycket vanliga i vardagsspråk.

Utgående från ovannämnda framgångsvillkor, att språkvården ska agera snabbt, att den ska introducera nya begrepp i stället för att motarbeta befintliga och att den ska rikta sig mot drag som inte finns i vardagsspråket, kan man jämföra olika typer av språkvårdsarbete med varandra. Jag jämför i det följande klarspråksarbete, mediespråkvård och det arbete som språkvården bedriver för att motarbeta finlandismer.

I fråga om klarspråksarbete och arbete mot finlandismer kan man konstatera att båda försöker påverka etablerade drag. I klarspråksarbetet motarbetas gamla byråkratmönster och nya begrepp introduceras sällan. Men byråkratdrag förekommer sällan i vardagsspråket, vilket gör att klarspråksarbetet lättare får resultat än arbetet med att motarbeta vardagliga finlandismer.

Finlandssvensk språkvård har diskuterat finlandismer sedan slutet av 1800-talet. Arbetet för att motverka finlandismer kännetecknas inte av att man försöker införa nya begrepp, utan av att man motverkar gamla, ofta mycket gamla, drag som ofta (men inte alltid) förekommer i vardagsspråket. Förutsättningarna för att detta arbete ska lyckas är alltså inte de bästa.

Mediespråkvården ägnar sig naturligtvis åt många olika typer av verksamhet; exempelvis motarbetas både finlandismer och byråkratiska drag. Men den typiska verksamheten går ut på att snabbt ge besked om vad nya begrepp som förekommer i medierna ska heta på svenska. Där har mediespråkvården goda möjligheter att lyckas, förutsatt att den genast reagerar.

I den här undersökningen är det visserligen närmast mediespråkvårdens framgång som har testats, men det gäller ändå finlandismarbetet inom medierna. Och eftersom finlandismerna ofta är gamla, och i hög grad förekommer i vardagsspråket, är förutsättningarna för arbetet alltså inte de bästa.

Resultat

Undersökningens resultat är sammanställt i tabell 2. Sökningar gjordes som nämnts på 33 finlandismer. De finns uppräknade i tabellen, med standardsvensk förklaring och relativa frekvenser. Eftersom materialen är olika stora ger 1 belägg i korpusarna från 1991 det relativa talet 0,9, medan 1 belägg i korpusarna från 2012–2013 ger det relativa talet 0,2. Jag har i materialet bara jämfört relativa frekvenser.

Tabell 2. De 33 undersökta finlandismerna och deras relativa frekvenser i materialet från 1991 respektive 2012–13. De relativa talen står för antalet träffar per miljoner ord.

finlandism	1991	2012–2013
<i>besluter, beslutit</i> 'beslutar, beslutat'	23,7	2,0
<i>botten; ett botten</i> 'en botten' ³	0,9	0,0
<i>flere</i> 'flera, fler'	69,3	0,7
<i>framom</i> 'framför'	20,1	5,7
<i>hoppeigen</i> 'förhoppningsvis'	2,7	0,0
<i>i + veckodag</i> 'på + veckodag'	0,9	0,2
<i>i skick</i> 'i god form' e.d.	22,8	15,0
<i>inkommande</i> 'instundande'	22,8	2,2
<i>julgubbe</i> 'jultomte'	10,9	17,2
<i>-klassist, t.ex. förstaklassist</i> '-klassare'	0,9	0,2
<i>kännspek</i> 'karaktéristisk'	4,6	1,2
<i>morgonnatt</i> 'efternatt'	1,8	0,2
<i>muntur</i> 'syl i vädret'	0,0	1,0
<i>mänska</i> 'människa'	19,1	1,7
<i>nummer; en nummer</i> 'ett nummer' ⁴	1,8	0
<i>paketbil</i> 'skåpbil'	8,2	1,0
<i>pulpet</i> 'skolbänk'	2,7	0,5
<i>på basen av</i> 'med stöd av' e.d.	47,4	1,0
<i>på kommande</i> 'nära förestående' e.d.	22,8	4,2
<i>på sätt eller annat</i> 'på ett eller annat sätt'	3,6	0
<i>röstningsprocent</i> 'valdeltagande'	3,6	0,0
<i>samgång</i> 'sammanslagning'	7,3	3,7
<i>senaste år/vecka/månad</i> 'förra' e.d. ⁵	29,2	2,2
<i>sist och slutligen</i> 'i själva verket'	26,4	10,5
<i>göra självmord</i> 'begå självmord' ⁶	0,9	0,0
<i>slutrakan</i> 'målrakan' e.d.	6,4	3,5
<i>sommarvilla</i> 'sommarestuga'	2,7	0,2
<i>spjälker, spjälkte, spjälkt</i> 'spjälkar, spjälkade, spjälkat' ⁷	0,9	0,5
<i>stormgevär</i> 'automatkarbin'	0,0	1,2
<i>stritta</i> 'stänka'	0,0	0,7
<i>talko</i> 'gemensamt arbete som utförs utan betalning'	21,9	4,5
<i>trumpetist</i> 'trumpetare'	0,9	0,2
<i>åsnebygga</i> 'krystad övergång'	0,0	0,7

³ Sökningen i Korp har gjorts med söksträngen [(word = "ett")] [] {0, 2} [(word = "botten")]

⁴ Söksträng [(word = "en")] [] {0, 2} [(word = "nummer")]

⁵ Söksträng [(word = "senaste")] [(word = "år" | word = "vecka" | word = "månad")]

⁶ Söksträng [(word = "göra" | word = "gör" | word = "gjorde" | word = "gjort")] [] {0, 2} [(word = "sälvmord")]

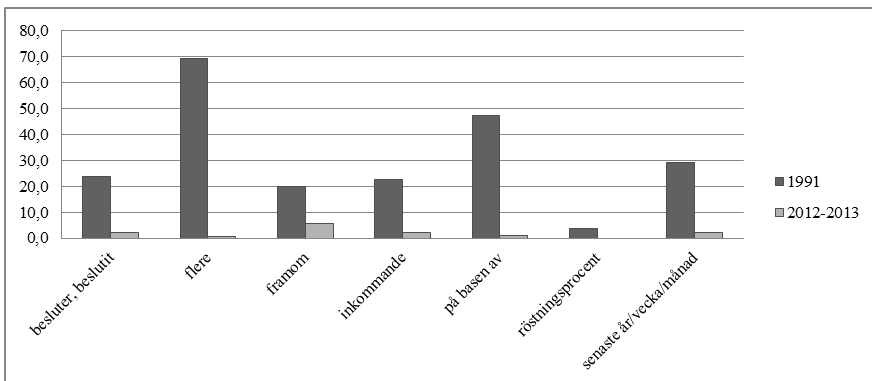
⁷ Söksträng [(word = "spjälker" | word = "spjälkte" | word = "spjälkt")]

Resultatet visar att användningen av dessa finlandismer med några få undantag har minskat, i fråga om vissa finlandismer till och med rätt mycket. Större delen av de undersökta finlandismerna är frekventare i det äldre materialet än i det yngre. Särskilt *besluter, flere, framom, inkommande, mänska, på basen av, på kommande, senaste år/vecka/månad* och *talko* har minskat mycket i frekvens.

Talko har inte varit ett ord som språkvården egentligen har motarbetat, eftersom det är en finlandism som saknar motsvarighet i standardsvenskan. Trots det har den blivit mycket ovanligare; man kan fråga sig vad det beror på. En minskning av ordet *talkoot* i finskt tidningsmaterial (Språkbanken CSC och Helsingin Sanomats arkiv) kan också noteras, skriver Tarja Riitta Heinonen (Institutet för de inhemska språken, e-post 22.8.2014), och det är inte osannolikt att en minskning i finlandssvenskan har ett samband med den.

Det finns fem fall då finlandismen är frekventare i det nya materialet än i materialet från 1991, nämligen i fråga om *julgubbe, muntur, stormgevär, stritta* och *åsnebrygga*. Ingen av finlandismerna *stormgevär, stritta* eller *åsnebrygga* förekommer i det äldre materialet. Frekvensen i det nya materialet är också försumbar. Ordet *muntur* är inte särskilt frekvent över huvud taget, och alla belägg i det nyare materialet är namn på en tv-serie som sändes på Yle 5 2011–2012. Av det kan man dels dra slutsatsen att ordet *muntur* inte har förekommit ofta i tidningstexter trots att det gärna diskuterats av språkvården, dels att ordet i sin generiska användning inte har ökat i frekvens i dagstidningarna. Ordet *julgubbe* har ökat i användning men är å andra sidan, i motsats till de flesta andra undersökta orden, inte ett ord som språkvårdarna har avrått ifrån.

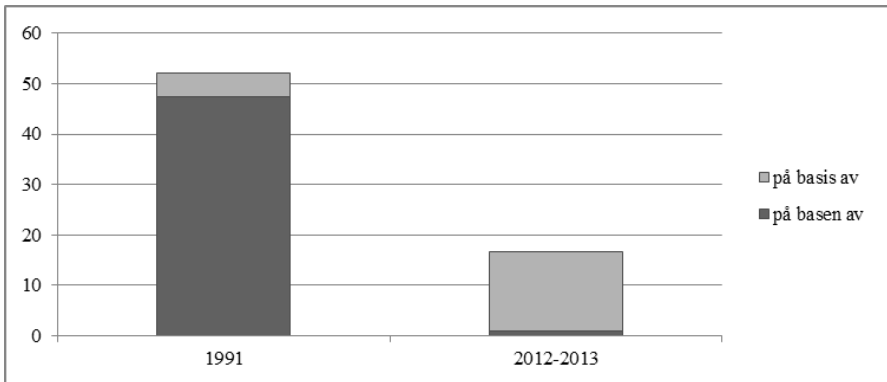
Sju av de undersökta finlandismerna har behandlats oftare av språkvården än de andra, nämligen böjningen av *besluta, flere, framom, inkommande, på basen av, röstningsprocent* och *senaste år/vecka/månad*. Se figur 1. Förutom att de också tas upp i samtliga upplagor av *Finlandssvensk ordbok*, och alla förutom *på basen av* hittas av språkgranskningsprogrammet Svefix, har de uppmärksammats i flera språkvårdskällor, t.ex. tidskriften *Språkbruk*, språkspalten Reuters ruta i *Hufvudstadsbladet*, språkbrev till journalisterna på Rundradion, *Svenskt lagspråk i Finland* och *Översättning och språkkriktighet*. Samtliga hittas också på webbplatsen *Mediespråk*.

Figur 1. Frekvenser av ofta kommenterade finlandismer i Vbl och Hbl 1991 respektive Vbl och Hbl 2012–2013. Relativa värden.

Finlandismen *flere* har minskat mycket i frekvens. En bidragande orsak till minskningen, förutom att språkvården eventuellt påverkat användningen, är troligen det faktum att *flere* är en arkaism, och att ordet även i finlandssvenskan börjat få en ålderdomlig klang.

Finlandismen *på basen av* avråds från i språkvårdslitteratur, och många språkbrukare verkar ha haft uppfattningen att uttrycket enkelt kunde ersättas av *på basis av*. Men även *på basis av* har utpekats som finlandism, närmare bestämt statistisk finlandism, och språkvården rekommenderar sedan 1994 i första hand andra typer av formuleringar (Reuter 1994). Mina sökningar visar att *på basen av* minskat radikalt sedan 1991, men också att frasen bara delvis ersatts av *på basis av*. (Se figur 2.)

Figur 2. Användningen av finlandismerna *på basen/basis av* i materialet från 1991 respektive 2012–2013. Relativa värden.

Slutsatser

I af Hällström-Reijonen 2012a, där jag har sett på språkvården i ett hundraårsperspektiv, kunde jag konstatera att språkvården har varit framgångsrik rent ideologiskt, men att den inte lyckats särskilt väl i att arbeta bort finlandismer. Då är perspektivet den språkvård som bedrivits under större delen av 1900-talet, av privata aktörer med små resurser, samt i skolundervisningen, med en pedagogik som i dag framstår som föråldrad. Men jag skriver också att vissa tecken tyder på att den moderna språkvården kan vara effektivare än den tidiga språkvården.

Föreliggande studie visar att språkvården sedan 1991 verkar ha gett resultat även i den svåra språkvårdsgenren finlandism-jakt, åtminstone i tidningsspråk på detaljnivå och i fråga om vissa finlandismer. Jag tycker mig ha fått bekräftat att den moderna språkvården haft större inverkan på finlandssvenskan än vad äldre tiders språkvård har haft. En orsak finns förmodligen i de resurser man har lagt på mediespråk och i hur arbetet är organiserat. Samtidigt är det värt att notera att den moderna tekniken har gjort det allt lättare (och billigare) för finlandssvenskar att konsumera sverigesvenska massmedier och hålla sig à jour med svenskt tidningsspråk.

Gustafsson (manus) har bl.a. undersökt finlandssvenska journalisters mediekonsumtion. Hon skriver att dagens finlandssvenska journalister dagligen läser främst finländska papperstidningar, både på svenska och på finska, men att det på nätet i första hand är sverigesvenska tidningar som de läser dagligen eller ofta. De täta kontakterna med sverigesvenska medier via nätet gör att journalisterna numera kan upprätthålla en viktig kontakt med språket, på ett sätt som man knappast kunde i början av 1990-talet, trots att finlandssvenska journalister hade möjligheter att läsa svenska dagstidningar och tidskrifter även då.

Men även om de undersökta finlandismerna verkar ha minskat i antal, är inte dagens finlandssvenska dagstidningar fria från finlandismer. Det kommer de heller aldrig att bli, bl.a. av den anledningen att nya finlandismer ständigt tillkommer som en följd av finlandssvenskans utveckling i ett tvåspråkigt samhälle på viss distans från språkets huvudfära.

Källor och litteratur

- Gustafsson, Anna Maria, manus: Den finlandssvenska journalistens språkliga vardag. I: Svenskan i Finland – i dag och i går.
af Hällström-Reijonen, Charlotta, 2012a: Finlandismer och språkvård från 1800-talet till i dag. (Nordica Helsingiensia 28.) Helsingfors universitet.
af Hällström-Reijonen, Charlotta, 2012b: Möjligheter till framgång för språkvården. I: Svenskan i Finland 13, red av Siv Björklund m.fl. Vasa. S. 71–81.
Mediespråk. www.mediesprak.fi.
Norén, Kerstin, 1993: Ger svensk språkvård något resultat? I: Språkvård 1993:3. S. 19–24.
Reuter, Mikael, 1994: På basen av? I: Hufvudstadsbladet 20.10.1994.
Reuter, Mikael, 1991, 1994, 1997, 1998, 2000, 2003, 2006: Översättning och språkriktighet, Svensk språktjänst.
Reuters ruta, Hufvudstadsbladet. Tillgänglig på:
<http://www.sprakinstitutet.fi/index.phtml?l=sv&s=456>.
Språkbrev till journalisterna på Rundradion.
Språkbruk. Tillgänglig på www.sprakbruk.fi.
Svenskt lagspråk i Finland, 1986. Justitieministeriet: Statens tryckericentral.
Svenskt lagspråk i Finland, 1990, 1992. VAPK-förlaget.
Svenskt lagspråk i Finland, 1998, 2004. Schildts.
Svenskt lagspråk i Finland, 2010. Statsrådets kansli.
Thylin-Klaus, Jennica, 2012: »Den finländska svenskan» 1860–1920. Tidig svensk språkplanering ur ett idéhistoriskt perspektiv. Åbo Akademi.

Charlotta af Hällström-Reijonen